

УДК 14:124.5:37

Куріто О. В.

МЕТОДОЛОГІЯ ОСЯГНЕННЯ АКСІОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Багатогранність проблеми соціально-філософського аналізу глобальних та локальних тенденцій у розвитку сучасної освіти обґрунтувала необхідність використання загально-філософського підходу, а також інтегративних напрямів дослідження освіти в соціологічному, культурологічному, психологічному й політологічному аспектах.

Ключові слова: методологія, освіта, аксіологічні орієнтири, світовий простір.

Многогранность проблемы социально-философского анализа глобальных и локальных тенденций в развитии современного образования обосновала необходимость использования общеподходского подхода, а также интегративного направления исследований образования в социологическом, психологических и политическом аспектах.

Ключевые слова: методология, образование, аксиологические ориентиры, мировое пространство.

Multifaceted socio-philosophical analysis of global and local trends in the development of contemporary education to substantiate the need to use the obsefilosofskogo approach, as well as integrated research education in sociological, psychological and political aspects.

The keywords: methodology, education, ethical guidelines, world space.

Проблема осмислення аксіологічної площини буття освітнього феномену є вічно актуальною, завжди затребуваною і апіорі терміновою, адже освіта є центром життя (в суб'єктивному аспекті осмислення цього феномену) і центром буття (в об'єктивному зрізі рефлексії та обґрунтування). Саме освіта є відображенням людського погляду на світовий простір, вектором його розуміння та духовним аспектом відчуття і уявлення. Освіта є неповторним варіантом самоосвіти, з одного боку, і індивідуальною версією втілення ціннісних придбань людського простору буття – з іншого аспекту розуміння її феномену і загадки, це і визначає актуальність дослідження.

Метою дослідження є досконале вивчення розвитку та формування аксіологічних орієнтирів сучасної філософії освіти. Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні засади дослідження, а саме розкриття позиції того, що саме гуманітарні науки є необхідною сумісною ланкою, що поєднує політичні, економічні та соціальні цілі сучасного соціуму. У той же час саме гуманітарні науки тісно взаємодіють з аксіологічним аспектом сучасного соціуму, який має характер загальнообов'язкового морального, ціннісного і ідеологічного припису. Предметом дослідження аксіологічних вимірів філософії освіти є сама освіта, бо

саме вона є метою і втіленням життєвого курсу самопізнання та саморефлексії.

Розвиток науки другої половини ХХ – початку ХХІ століття виявив, поряд із іншими, проблеми ціннісного характеру. Аксиологія сучасної науки привертає увагу широкого кола дослідників. Характерним для представлених у філософській літературі досліджень є охоплення спектра напрямів осмислення цінностей науки – починаючи від пошуків ідейних витоків категорії «цінність» в історії філософії, традиційного розгляду взаємозв'язку наукової істини та цінності і до осмислення цінностей світу людини в постмодерні й ціннісного аспекту в межах постнеокласичного типу наукової раціональності.

Освіта – це процес самореалізації людини, становлення її як особистості, здобуття знань, умінь і навичок, розвиток творчої діяльності. Тому освіта є найважливішою умовою діяльності людини, існування її в суспільстві. В історії людського суспільства спостерігалися тенденції до змін цілей освіти за рахунок наявних філософських концепцій, теорій і вимог до освіти в суспільстві.

Характерний для країни низький рівень розвитку інститутів і традицій громадянського суспільства і правової держави в умовах недостатньо розробленої державної політики в галузі формування національної свідомості, відсутність ефективних механізмів їх розповсюдження сприяють зростанню громадянської неосвіченості, невігластва, а разом з ними корупції, злочинства, шахрайства. Громадянська неосвіченість населення, його суспільна пасивність і правова некомпетентність знижують життєстійкість нації і сприяють її вимиранню, ведуть до збільшення кількості бездоглядних та безпритульних дітей, а також є факторами, які стримують національний розвиток та загрожують національній і державній безпеці країни.

Основним завданням сучасного освітньо-виховного процесу ми вважаємо не тільки сформувати необхідні знання, а в першу чергу сформувати громадянина, патріота, інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя.

Актуальним є розгляд питання про філософію освіти та її аксіологічні орієнтири. Філософія освіти становить сферу наукових знань, ідей, поглядів, що розглядають освітню систему, розвиток і взаємодію її основних аспектів. Для досягнення цієї мети у роботі ми вирішили низку завдань:

- визначити поняття аксіології як основи правової аксіології;
- схарактеризувати особливості соціальної та гуманітарної цінності теоретико-методологічних засад;
- дослідити цінність і значимість аксіологічних вимірів філософії освіти.

По-перше, зупинимось на методології постпозитивізму, яка увійшла до складу сучасного методологічного інструментарію науки під назвою «критичний раціоналізм». З погляду критичного раціоналізму наукове пізнання є цілісним за своєю природою, його не можна поділити на окремі висловлювання або на незалежні один від одного рівні (емпіричний і теоретичний). Крім того, у

науковому знанні філософські концепції тісно переплітаються і взаємопов'язані з власне науковими. Це означає, що філософія не тільки здійснює стимулюючий (негативний чи позитивний) вплив на науку, а й те, що філософські вчення органічно входять у «тіло» науки.

Принцип фальсифікації – це не спосіб емпіричної перевірки теорії, а певна настанова науки на критичний аналіз змісту наукового знання, на постійну необхідність критичного перегляду всіх його досягнень [1, с. 43]. Таким чином, К. Поппер наполягає на погляді на науку як на постійний динамічний процес, у якому безперервно відбуваються зміни. Причому розвиток науки не треба уявляти як «кумулятивний» процес накопичення нових істинних знань. Наукові теорії, згідно з «антикумулятивним» підходом, не доповнюють, а розвивають один одного.

Значний внесок в опрацювання ідей критичного раціоналізму зробив американський історик науки Т. Кун. У монографії «Структура наукових революцій» він розв'язав питання про неможливість розуміння суті наукового знання поза історичним контекстом науки, про науку як соціальний інститут, у якому діють спілки вчених-професіоналів і наукові організації. Головним об'єднуючим принципом наукового товариства, на думку Т. Куна, є єдиний стиль мислення, однаковість стосовно до певних фундаментальних теорій і методів дослідження [2, с. 40]. Ці засади, що об'єднують учених, Т. Кун назвав парадигмою. Саме вони протягом деякого часу дають науковій громаді модель постанови і розв'язання проблем. Із цих моделей, на думку вченого, формуються певні традиції того чи іншого напрямку в дослідженні.

Найрадикальнішу позицію в критичному раціоналізмі займає П. Фейєрабенд. Він запропонував методологічний принцип проліферації (репродукції) теорій. Згідно з цим принципом учені змушені створювати теорії, що несумісні з уже наявними і визнаними. Створення таких альтернативних теорій сприяє їх взаємній критиці і прискорює розвиток наук. Пізнання за таких умов уявляється множиною альтернатив, що постійно збільшуються, кожна з них примушує інші уточнювати свої первинні позиції. Найбільш плідні періоди розвитку науки – це періоди боротьби альтернатив. Їх джерела полягають у відмінності світоглядних і соціальних позицій дослідників, тому знання не тільки теоретично, а й ідеологічно навантажені. Теоретичний плюралізм є безумовною рисою будь-якого наукового знання, що претендує на об'єктивність.

П. Фейєрабенд стверджує, що вимоги будь-якого методу, у тому числі правил і стандартів, справедливі лише за точно сформульованих умов. Разом із цим він вважає, що єдиного досконалого наукового методу не існує. Більш того, наука, на його думку, завжди поповнюється завдяки ненауковим методам і результатам. Учений переконаний, що найважливіші результати, наукові ідеї і відкриття стали можливими через порушення найбільш раціональних методологічних засад (саме так пояснюються відкриття М. Коперника, А. Ейнштейна, М. Планка, З. Фрейда).

А це означає, що, по-перше, правила (стандарти) дійсно порушувалися, а по-друге, вони мали бути порушені, щоб забезпечити прогрес науки. Не існує раціональних критеріїв істини [3, с. 32].

Наукові теорії і традиції, упевнений Тулмін, підлягають процесам консервативного збереження (виживання) і інноваціям («мутаціям»). Мутації обумовлені факторами критики й самоаналізу («природного» і «штучного» вибору), тому помітні зміни настають лише за певних умов, коли «інтелектуальне середовище» дає змогу «вижити» тим популяціям, які найбільшою мірою до неї адаптувалися.

Вагомість для філософії проблеми невизначеності мети освітнього процесу виявляється в зростаючій кількості публікацій із цієї теми, а також у зростанні напруженості дискусій щодо становлення нової науки – філософії освіти, яка уявляє своє призначення у філософському визначенні поняття «освіта», а точніше у філософському визначенні мети освіти. В цьому полягає актуальність поданого науково-філософського дослідження.

Принципово інноваційним виявляється прагнення сучасної методології до усвідомлення постаналітичного способу мислення. З одного боку, воно пов'язане з прагненням до історичної реконструкції теорії (і тут перетинаються відразу три сфери аналізу: сфера історичного, критичного і теоретичного). З іншого боку, воно припускає облік відносин, а може, і залежності теорії та політики. Постановка мислення не обмежується пошуками лінгвістичного аналізу. Його інтереси направлені на естетику, філософію історії та політику.

Постаналітизм рішуче відмовляється від обмежень аналітичної філософії, пов'язаних з її принциповою схильністю до формалізованих структур та ігноруванням історико-літературних форм освіченості континентальної думки. Постаналітизм немов заглядає за аналітичний обрій і в наборі нових референтів бачить все різноманіття сучасної дійсності й тих відносин, які наполягають бути розпізнаними, ставши об'єктом дослідження методологічної думки. Це претензія на деякий синтез дисциплінарного і гуманістичного словників, на вкорінення епістемології в соціальній онтології. Погляд на сучасну методологію буде неповний, якщо не звернути уваги на існування свого роду методологічних бар'єрів. І наукова парадигма, коли затвердилася, рекомендує всім науковим співтовариствам стереотипні стандарти і зразки дослідження, у цьому можна розпізнати сліди методологічної експансії. Існує безліч прикладів того, як учені відступають від методологічних бар'єрів. Так, конвенціоналізм А. Пуанкаре прямо вказує на спосіб, що полягає в прийнятті конвенцій – угод між вченими. Їм треба просто домовитися, інша справа, що цей процес не так простий і легкий, як здається. Найбільш типові для досвідченої громади саме суперечки, полеміка, зіткнення протилежних точок зору і позицій.

До методологічних бар'єрів належить і існуючий механізм методологічної інерції, коли перехід на використання нової методологічної стратегії виявляється

досить патологічною для дослідника процедурою. Тут виникає додаткова проблема щодо того, чи може вчений свідомо подолати схильність до певного методу або методів пізнання, наскільки інваріантні його стиль і спосіб мислення при вирішенні пізнавальних завдань.

Різноманітність методологій оголює проблему єдності методологічних сценаріїв у рамках тієї або іншої методологічної стратегії, на відміну від поставленої в рамках філософії науки проблеми єдності наукового знання. Методологи можуть бути зайняті уточненням понятійного апарату і методів, а також емпіричного стримування вже встановлених теоретичних конструкцій, можуть поринути в розроблення додатка конкретних методологічних схем до тих чи інших ситуацій, можуть аналізувати логіку відомих загальних рішень.

Усе це говорить про різноманітність методологічних прагнень. Пріоритетним для переднього краю сучасної методології є прийняття теоретичного стилю мислення, у контексті якого мислення, що не визнає ідею випадковості й альтернативності, є примітивним. Для сучасної методології, як і за старих часів, досить гостра проблема експлікації емпіричного і теоретичного. Розвиток наукового пізнання засвідчив, що зміни в теоретичному апараті можуть відбуватися і без безпосередньої стимуляції з боку емпірії. Більше того, теорії можуть стимулювати емпіричні дослідження, підказувати їм, де шукати, що спостерігати й фіксувати. Це у свою чергу показує, що не завжди емпіричний рівень дослідження має безумовну первинність, інакше кажучи, його первинність.

Багатогранність проблеми соціально-філософського аналізу глобальних та локальних тенденцій у розвитку сучасної освіти обґрунтувала необхідність використання загальнофілософського підходу, а також інтегративних напрямків дослідження освіти в соціологічному, культурологічному, психологічному і політологічному аспектах. Методологічною основою вивчення проблемних питань у контексті проблем філософії освіти є взаємодія її складових (філософії освіти) аспектів як онтологічних (досліджень сутності і змісту освіти та науки в контексті соціального буття).

Філософія як наука про загальні закони природи, суспільства і процесу усвідомлення є найбільшою методологічною системою. Жоден учений не може успішно проводити наукове дослідження, знайти стратегію і мету своєї діяльності, якщо він не усвідомлює загальних правил, які є природними, або не вмє раціонально їх застосовувати. Тому філософська методологія і методологія теорії перебувають у постійній взаємодії, уточнюючи й доповнюючи один одного, але при цьому кожний зберігає свою індивідуальність та унікальність. І саме філософія здійснює вплив на методологічні функції конкретних наукових теорій в освітньому процесі незалежно від того, осмислюється це вченим, педагогом чи ні. Вивчення цього питання потребує подальших досліджень.

Найважливіші зміни пов'язані із заміною «матриць», тобто фундаментальних теоретичних стандартів розуміння.

Поняття можуть «виживати» завдяки вагомості свого внеску в поліпшення розуміння. «Носіями» наукової раціональності є представники «наукової еліти», від яких залежить успіх «штучного» вибору і «виведення» нових продуктивних понятійних «популяцій». Проблему істини вони розв'язують з позицій прагматизму й інструменталізму.

Діалектична методологія не менш популярна серед дослідників глобальних проблем сучасності, ніж постпозитивістська. Діалектичне мислення сформувалось ще у філософії Стародавнього світу. З того часу на всіх етапах генези філософії діалектика постійно вдосконалювалась. Для її розвитку багато зробили Сократ, Геракліт, Зенон Елейський, Кузанець, Гегель, Маркс та інші мислителі [4, с. 38].

Поняття «діалектика» має кілька визначень:

1) в античній філософії під діалектикою розуміли мистецтво спору, уміння вести полеміку;

2) у сучасній методології науки під діалектикою розуміють стиль мислення, який характеризується гнучкістю думок, схильністю до компромісів;

3) в об'єктивному ідеалізмі Гегеля діалектика – це теорія розвитку «абсолютної ідеї», «інобуття абсолютної ідеї» і «абсолютного духу»;

4) в онтологічному розумінні діалектика – це вчення про взаємовідносини, що існують в об'єктивному світі;

5) за К. Марксом, діалектика – це теорія розвитку не тільки ідей, а й об'єктивного світу в його різноманітності, взаємозв'язках, взаємодії, суперечностях, рухливості, переходах у нову якість, запереченнях, циклічності та ін.;

б) діалектика власне як предмет може розглядатись як тотожна визначенню предмета марксистсько-ленінської філософії, тобто як наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства і пізнання;

7) діалектику можна трактувати як діалектичну логіку, тобто логічне вчення про закони і форми віддзеркалення в мисленні розвитку та зміни об'єктивного світу, процесу пізнання світу;

8) у гносеології діалектика – це теорія пізнання, яка враховує його складність і суперечливість, зв'язки суб'єктивного й об'єктивного факторів в істині, єдність абсолютного і відносного тощо, використовує в процесі пізнання діалектичні принципи, закони і категорії;

9) в евристиці під діалектикою розуміють загальний метод, методологію наукового пізнання, творчої діяльності взагалі;

10) у світоглядному розумінні діалектика – це відносини в системі «людина – світ», аналіз людини в єдності і протилежності з навколишнім світом [5, с. 73].

Екологічну концепцію сучасної антропології репрезентує американський психоаналітик і філософ Г. Бейтсон. Він стверджує, що з моменту застосування металу, колеса і писемності в системі «людина – навколишнє середовище» існує прогресуюча нестабільність. Щоб подолати цю нестабільність, за Г. Бейтсоном,

людина повинна трансформуватися і створити «високу цивілізацію», яка характеризується: 1) поверненням до втрачених архаїчних форм екологічного мислення, яке нині залишилось, мабуть, тільки в бушменів, ескімосів та деяких інших народів; 2) наявністю сучасних інформаційних технологій для поширення і збагачення вже згаданої мудрості екологічного мислення; 3) спрямованістю інститутів системи екологічного мислення (освіта, церква тощо) на підтримку мудрості екологічного мислення в людській популяції, на формування можливостей «переадаптації» людини під час зустрічей з непередбаченими ситуаціями; 4) обмеженістю трансакцій з навколишнім середовищем, що обумовлені вживанням невідтворних природних ресурсів, чеканням технологічного прориву в енергетиці.

Вивчення та розвиток такої науки, як філософія освіти, є необхідною передумовою для вдосконалення системи освіти в Україні. Вона містить елементи різних систем освіти. Крім того, взагалі немає точної ідеології та спрямованості освіти на кожному її рівні. Розвиток філософії освіти сприятиме формуванню власної структури системи освіти, ураховуючи внутрішні та зовнішні фактори, що впливають як на суспільство в цілому, так і на людину як особистість. Цей підхід активно розвивається в наступні роки.

Суб'єктивні та об'єктивні характеристики ціннісного відношення розглядаються в соціокультурному контексті, враховуються норми, ідеали, уявлення, цілі, що визначають так зване «віднесення до цінностей» у сфері наукового пізнання. Загальні міркування про співвідношення ціннісного та пізнавального наповнюються конкретним змістом. Осмислюються різні форми та способи взаємодії культурноціннісних і суто пізнавальних факторів розвитку науки, а сама проблема набуває вигляду чітко визначеної парадигми дослідження. Ретельно вивчається вплив ціннісних орієнтацій на характер наукової діяльності та її результативність. Зокрема, широко висвітлювалося в літературі питання про те, як цінності проникають в наукове знання, чи не зумовлена сама можливість аксіологізації науки методологічними і світоглядними установками, як пов'язані між собою внутрішньо-наукові та зовнішні стосовно пізнавальної діяльності цінніснонормативні фактори. Відповіді на ці та інші питання спиралися на стійке переконання, що цінності мають усе ж таки зовнішній характер, а відношення «знання-цінності» тотожне зі співвідношенням природознавства й етики, яке надає науці гуманістичного спрямування. Зрозуміло, що в цьому випадку проблема виходить за межі методології науки, набуваючи соціологічного та психологічного звучання. Проте і власне пізнавальні цінності також досліджувалися. Мова йде, зокрема, про цінність науки як специфічно людський засіб орієнтації людини в життєвопрактичній сфері. Цінністю вважаються також регулятивні принципи, теорії, гіпотези, методи, засоби доведення й обґрунтування знання тощо.

Актуальність аксіологічної проблематики науки пояснюється, зокрема, необхідністю подолати обмеженість її класичного ідеалу, який сьогодні вичерпав

еволюційний потенціал.

Таким чином, ми можемо зробити такі висновки:

1. Філософська методологія є вченням про загальні методи, підходи, принципи наукового пізнання.

2. Система методологічних знань включає поняття парадигми.

3. За певними парадигмами відокремлюють шість концепцій (підходів) до формування шести шкіл глобалістики (Римського клубу, сталого розвитку, мітозу біосфер, універсального еволюціонізму, керованого розвитку, світ-системного аналізу).

4. Як методологія глобалістики можуть бути взяті методології діалектики, постпозитивізму, герменевтики, екзистенціалізму та ін.

5. Світоглядний і методологічний інструментарій філософії науки уможливує відокремлення чотирьох концепцій розв'язання глобальних проблем сучасності (оптимістичну, песимістичну, міждисциплінарну й антиглобалістську).

Водночас не можна не помітити, що вищенаведені негативні характеристики соціокультурної ситуації найбільш відчутні там, де втрата єдиної шкали цінностей відбувається не в одній, а в кількох соціокультурних площинах: наприклад, моральній, науковій та політичній, де руйнується стійкий менталітет та спосіб життя (треба особливо наголосити на гостроті цих проблем для посттоталітарного простору, до якого належить Україна). Ця ситуація визначає важливість досліджень, їх рефлексію як філософськими, так і іншими засобами – науковими, літературно-творчими, тощо.

Література:

1. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. – М., 2001.
2. Лихачев Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей / Б. Т. Лихачев. – Самара, 1997.
3. Морен Е. Утраченная парадигма: природа человека / Е. Морен. – К., 1995.
4. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – К., 1999.
5. Леонтьев А. Психолінгвістика и личность / А. Леонтьев // Основы психодиагностики. – М.; СПб., 2001.